

Gasztronomád történetek

Brecht éttermei¹

Mi az az éttermi autonómia?
A tulajdonos hiánya?
Az italozás szabadsága?
Az önuralom elvesztése?
A free menu? Kettős jelentésben: a) ingyenes ételek, vagy b) szabad ételválasztás?

Ördög Mónika fordítása

Ez mind együttvéve és még sok minden más, vágódott az eszembe, amikor a Friedrich utcában lévő szállodámból át kellett kelnem a Spree folyón és a Bertolt Brecht térre jutnom. Még hozzá két este egymás után!

Azért, hogy megnézzem az előadást a Berliner Ensemble-ban, amelynek a legjobb időszakában nem más volt az igazgatója és pártfogója, mint maga Brecht? Hát, igazából nem.

Azért, hogy megjegyezzem a helyet, mert nem tudtam emlékezetben tartani? Nem, ezért sem.

Azért, hogy mindkét alkalommal egy újabb ételt és italt kínáló állomáshoz érkezzek. És még valamiért. Igen, evégett.

Az első találkozót a Berliner Zeitung újságírója szervezte meg nekem. Szerette volna, ha elbeszélgetünk, mivel a lapban már közzétett egy kritikát az utolsó könyvemről. Én is szerettem volna. A szöveg egyébként a regény meglepően rövid és sűrített „definíciójával” zárult (ha ilyesvalami létezik egyáltalán): „A könyvben roppant sok a történelmi tényanyag, ugyanakkor rendkívül modern.” Ez nagyon tetszett nekem. Nem azért, mert dicsérte a regényt, hanem azért, mert ámulatba ejtett az a képessége, hogy valamit, ami olyan terjedelmes és olyan széles elbeszélésű, mint az

¹ Vladislav Bajac: Brehtovi restorani = *Gastronomadske priče*. Arhipelag, Beograd, 2012

én könyvem, zárásképpen ilyen kevés szóval és ilyen szemléletesen értelmez. Valószínű, hogy prózai bőbeszédűségemben már jól elteltem, és így a könyv efféle lényegre törő/zenes megközelítése egyszerűen ínyemre volt. Egy ilyen embertől elvárhattam még néhány bölcs mondást. És igazam lett: keveset beszélt, de amit mondott, az bölcsebbnek mutatta a koránál. De hallgatni is tudott. Úgy hatott, mint egy megvénült hippi – nem a kora, hanem az öltözködésmódja miatt. Ahhoz képest, hogy 2011-et írtunk, nagyon hosszú haja volt, és zöld viharkabátot viselt – ha épp nem is vietnami, de mégis elég régimódit ahhoz, hogy teljes összeütközésbe kerüljön viselője gondolataival.

Egy étteremben, kávézóban, klubban találkoztunk – nem tudom, minek nevezem Brecht színházának azt a helyiségét. De, mégis tudom: a kávézó a megfelelő szó rá. Bár a színpad mögött állt mint elkülönített épületrész, úgy hatott, mintha kijárat lenne a színpadról – egyenesen az életbe. Egyszerű asztalok, nyomatékos csönd (éppen előadás zajlott), a(z) eljátszott előadások plakátjai és a róluk készült bekeretezett fényképek, a kötelező sank a bejáratnál, pislákoló fény és egy szűk folyosó, ami egy kis részlegbe vezetett, ahol két-három ételt lehetett rendelni; a kötelezően káposztával tálalt hamburgi kolbásztól a krumplipürével szervírozott wurstig. A kínálatban e között a kettő között a mustáros virsli szerepelt. A gazdag menüt sör zárta.

A kávézó szemközti oldaláról Klaus Maria Brandauer nézett rám, átható tekintettel és felvont szemöldökkel. Épp amikor elkezdtem aggódni a tekintet komolysága miatt, nem tudva, mit kezdjek vele, a szerepjárástól felhevülve – szinte felforrva – betoppant az ajtón egy erőteljesen kisminkelt frakkos színész, erősen megrázott valamit, ami a sankon állt, és gyorsan visszatért a színpadra. Vele a smink nélküli nagy színész is eltűnt.

Ez a furios félbohóc annyira áthevült a deszkákon való szerepléstől, hogy szó szerint gőzölgött az előadás kipárolgásától, amelyről kilibbent a pluszban szükséges adrenalinadagért. A közönség valószínűleg nem volt neki elég.

Beszélgőtársam, a fiatal hippi, elárulta, hogy barátnője ebben a színházban dolgozik díszletesként, illetve hogy szellemi környezetük és egyben anyagi körülményeik szempontjából Brecht kávézója alkalmas arra, hogy a találkozásai és létezésük színhelye legyen. Ebből a szemszögből nézve más színben tűnt fel ez a hely: egészen biztos, hogy az erőteljesen kondenzált alkotói energia gyűjtőpontja volt, különösen az előadások *után*. Tudnivaló, hogy a világ minden színházának, amely ad magára, van saját büféje, amely az előadás előtti bemelegítés mellett leginkább annak a nehézségnek az enyhítésére szolgál, hogy a színész gyorsan és valamelyest nyilvánvalóan

visszatérjen a valóságba. Akármilyen idillien romantikusnak képzelik el, ez az átlépés a realitásba valójában durva és szinte elviselhetetlen. A beavattottak azt mondják, hogy a múltban sem igen létezett színész, aki a deszkákról való lelépés után rögtön vissza tudott volna vonulni a magányába, illetve önmaga vagy más esti unalmába. Mindegyik az éppen befejeződött előadás folytatását, az életbe való „visszahullás” megkönnyítését kereste. Ezenkívül a metafizikából a fizikába való alázuhanáson kívül a színésznek problémája volt a szerepéből való kilépéssel is. Az eljátszott figura nem engedte, hogy felvegye a saját jellemét; ebben a jelmez levetése sem segített. Ezért keresték azok, akiknek nagyobb volt az egójuk, a további tapsot és csodálatot. Azok, akiknek visszafogottabb volt az önképük, éljenzés nélkül kibírták, az emberek közelsége nélkül viszont nem.

Ezért váltak ezek a színházi büfék idővel híressé. A hatásuk a színészekre is kiterjedt, és – mint valami élőlények – elkezdtek zavaróan fontos szerepeket betölteni: az emberek először eltúlozták fontosságukat, aztán pedig addig misztifikálták, míg olyan jelentőségteljesnek nem érezték őket, mint az oltárokat, sőt, néha igazi színházi gyóntatóhellyé alakultak. És végül többé nem *kerültek ki belőlük* történetek, hanem *róluk alkottak* történeteket.

Ami a találkozó gazdasági oldaláról nézve a pénzemet illeti, az áruk eléggé kedvezőek voltak. Itt nagyon olcsón ehetett az ember. Nehezen lehetett volna valahol olyan közkonyhát találni, ami drágább lett volna. Kivéve talán a képviselők éttermét a nemzeti parlamentekben, bármelyik országról is legyen szó.

Viszont – bár definíció szerint az avantgárd szimbóluma volt – magán viselt ez a hely valami régimódit, konzervatívát, sőt ósdit. Mélabúval töltötte el az ember lelkét. Lehet, hogy azért, mert önmagában a reflektor árnyékává vált, mihelyt azt felkapcsolták, és azért, mert azt a szürke feladatot látta el, hogy amennyire lehetséges, enyhítse a színpadról az utcára lépés durvaságát. Jelképesen és szó szerint is. S már néhány évszázada.

Sörbörze a Berlii Köztársaságban

A második találkozó másnap este zajlott le, mint valami félpreíz.

Kisétáltam a szállodából, majd a Berlii Köztársaság étterem megadott címét, a Schiffbauerdamm 6–7-et keresve újra átkeltem azon a folyón, amelyen előző este is, méghozzá ugyanazon a helyen, ugyanazon a Friedrich hídon. Akkor jöttem rá, hogy a Berliner Ensemble címe, amelynek kantinjában tegnap este voltam, csak hivatalosan Bertolt Brecht Platz 1, s hogy mellék- vagy útbaigazító elnevezése: Schiffbauerdamm Színház.

Azt akarom mondani ezzel, hogy a két hely szinte egymáshoz volt tapadva. De hogy is ne lettek volna, amikor az étterem történelmi büszkeségét a bécsi monarchia receptjei alapján készített ételeken kívül az az adat is növelte, hogy Bertolt Brecht sok időt töltött el benne. Ami nem is csoda, tekintve, hogy a munkahelye abban az időben teljes ötven méterre volt innen. Úgymond és szó szerint a sarok mögött.

Brecht 1948-tól rendszeres vendég volt itt. Akkor tért vissza kétszeres száműzetéséből; az első a hitleri őrület előtt, 1933-ban volt, amikor az egyesült Németországból az Amerikai Egyesült Államokba emigrált, majd ugyanebből az Amerikából visszaköltözött az akkor felosztott Németországba egy hasonló őrület, a McCarthy-féle paranoia miatt, ami a kommunisták ellen irányult (bár ez összehasonlíthatatlanul kevesebb fizikai áldozatot követelt). Abban az időben Trichter volt az étterem neve. A nem szándékolt következetességben van valami furcsa szimbolikus kapcsolat a között, hogy Brechtet Amerikában megvádolták azzal, hogy kommunista, és a között, hogy visszatért erre a címre, ami épp kelet- (és nem nyugat-) berlini volt.

A Trichter, amelyet idővel átneveztek Berliini Köztársasággá, a mai napig megőrizte a monarchista konyha hagyományait, ügyelve a földrajzi változatosságra. Így a menü a bécsiek mellett továbbra is megtalálhatók a salzburgi, a tiroli, az alpesi stb. ételek. De az új kor néhány újítást is hozott. Ez a hely a dohányzási tilalom törvényerőre emelése óta megpróbálta enyhíteni a cigarettától való kényszerű tartózkodás kínjait azoknak, akik makacsul kitartottak a dohányzás mellett: az étterembe behelyeztek egy telefonfülkét, még hozzá egy régi típusút, amelyet manapság is használhatnak az emberek London vagy más brit városok utcáin, és amiből a brit fővárosban a turistáknak ugyanolyan populista attrakciót csináltak, mint egyébként mindenből, ami pénzt hozhat: az ilyen formájú karácsonyi csomagoktól kezdve a kulcstartókig és a hűtőszekrény ajtajára tapasztható díszmágnesekekig. Az efféle giccses holmik száza közül az egyedüli, ami valaha is érdekesnek és hasznosnak tűnt a számomra, az a sikerült elképzelés volt, hogy ebből a híres telephone booth-ból malacperselyt készítsenek. A jellegzetes piros színt meghagyták, akár csak az üveget, amelyen keresztül látható a belső rész és a tetején vágott rés is, amelyen a pénzürméket be lehet dobni. A legfontosabb ennek a résznek a mérete volt: olyannak kellett lennie, hogy bármilyen nagyságú és vastagságú érme átférjen rajta, hogy a kisgyerekek számára biztosítsa a nemzetközi egyenjogúságot. A globális takarékoskodás terén nem lehetett sem nemzeti, sem monetáris diszkrimináció. Hogy a gyerekek (takarékoskodásra való) jogairól ne is beszéljünk.

Ebben a telefonfülkében tehát a dohányos lehet, úgy érezte, szabadon dohányozhat, viszont aligha érezhette magát felszabadultnak is: a fülke e célból történő használata klausztofóbiát okozott. Bár rákapcsolták egy nagy teljesítményű szellőztetőrendszerre, nem voltam meggyőződve arról, hogy ezt a lyukat egészséges környezetnek lehetne nevezni. Ellenkezőleg, úgy hatott, mintha ideális hely lenne a rák közvetlen előidézésére. De a függőség az függőség: egy-egy dohányos időről időre behúzódott a fülkébe, és közös sorsot vállalt a cigarettával. Valószínűleg élvezetet lelt ebben. Ha még barátkozni is lehetett volna benne legalább egy személyllyel, vége-hossza nem lett volna a telefonfülkében való tartózkodásnak! De mégiscsak egyes zárka volt. Igaz ugyan, hogy szerepelt rajta a Raucher Zelle – dohányzócella felirat, és hogy nem piros, hanem sárga volt, de ez nem változtatott a lényegen. Az ember csak saját magával beszélgethetett benne.

Ezzel azonban még nem ért véget a Berliini Köztársaság eredetisége. Ellenkezőleg: fő vonzereje abban a demokratikus gazdasági lehetőségben állt, hogy a tizennyolc sörfajta közül, amely a kínálatban szerepelt, egyért sem fizethetett az ember ugyanannyit! Hogy juthatott erre a megállapításra? Hát, ha egyedül volt, akkor úgy, hogy mondjuk megivott néhány *ugyanolyan* sört egymás után; ha társaságban volt, akkor úgy, hogy szintén ugyanazokat a fajtákat itták, de különbözőeket is ihattak, mindegy, egy számla sem mutatta ugyanazt az összeget! Miért? A nyomtatott itallapon nem volt feltüntetve a sör ára, csak a fajtája és az úrtartalom, akár palackozotról vagy dobozosról, akár csapoltról volt szó. Éppen ezért kezdett el viszont működni az étterem falára felszerelt nagy kijelző mindennap délután hatkor: ez volt a sörbörze megnyitásának ideje. A képernyő jelezte a sörrészvények árának folytonos ingadozását, és ezen változások alapján érkezett meg a vendégek asztalára a számla. Komikus helyzetek is voltak. Mivel ragaszkodtak ahhoz a szabályhoz, hogy minden egyes sörre külön számlát kell kiállítani, szokatlan fordulatokat kísérhetett figyelemmel az ember: ha egyszerre két (vagy több) ugyanolyan márkájú, kiszerezésű és mennyiségű sörre kért számlát, és ha a számla nyomtatása folyamán, ebben a kis időközben, a börzén megváltozott az adott sörfajta részvényének értéke, két különböző összegű számlát is kaphatott ugyanabban a pillanatban.

Ez az ötlet mindenekelőtt bájos volt természetesen. Nem fosztott ki, még csak nem is károsított meg senkit, de hamis sem volt: a megalkotói létrehozta egy belső (számítógépes) rendszert, ami teljes egészében az igazi árübörzét szimulálta. És az árak 1,20 és 3,60 euró között ingadoztak. Ezek az összegek voltak a végső értékek; az árak közti kölcsönös különb-

ségek leggyakrabban sokkal kisebbek és teljesen elviselhetők voltak. De mindenekelőtt – érdekesek.

Ha a vendég távozván azt gondolta volna, hogy ez a börze, lehet, hogy mégis csak egy jó vicc és absztrakt ötlet, a számla, majd a pénztárcája megcáfolta volna. És hát éppen ebben volt minden varázslat. Nem lenni, és mégis lenni.

A Bertolt Brecht éttermecske

És ott, ahol a sín elkanyarodik² (ez, mint minden más, közel volt a Friedrich Strassén lévő szállodámhoz), a harmadik estén bizarr helyzetben találtam magam: előttem állt a harmadik (!) Brechthez fűződő étterem. A legkisebb, legelrejtettebb, és lehet, hogy a legérdekesebb. Egy ház pincéjében helyezkedett el, közvetlenül a kis helyi temető mellett. Egy kisebbfajta épület volt ez, és az egyik teljes oldalsó fala a temetőnek támaszkodott. Jobban mondvá, az épület fala egyben a temető kerítése volt.

Erre a helyre szó szerint ráfutottam. Tudtam, hogy itt valahol relatíve közel, a Mittén található a Brecht Múzeum, de azt nem, hogy pontosan hol. Nem emlékszem, mit láttam meg először – a múzeum vagy az étterem névtábláját. Egyik sem volt szembeötlő. Sőt, az éttermecske egyenesen jelentéktelennek tűnt a számomra. Utoljára a temető került be a látókörömbé.

B. B. többszörös jelenlétének módszeres nyugtázása már önmagában is drámai feszültséget eredményezett. Minden logikus volt, és ugyanakkor mégsem volt az: az épületnek, a homlokzatnak, a lakásnak, a lakás nagyságának nem volt semmiféle a priori jelentősége. De az egész együttvéve mégis óhatatlanul történelmi jelentőségűvé vált. Az étterem félig a földbe volt mélyítve, majdhogynem pince volt – s nem tudom, hogy legalább kocsmának lehetett-e mondani Brecht idejében (később átnevezték az ő tiszteletére). Az egészet valahogy alig vettem észre.

Azonban tudjuk, hogy az idő múlásával mindez jelentőssé és láthatóvá válik, akkor is, ha nem az. Ez a szempont ellentétes irányba terelte a gondolataimat: milyen lehetett Brechtnek úgymond az ablakból, a saját házából mindennap a sírokat nézni; mindennap kimenni az utcára, és szinte a vállán érezni a sok halott érintését, lemenni a kocsmába, és tisztában lenni azzal, hogy ugyanabban a földmélységben issza a sört az emberekkel, amelyben más emberek eltemetve pihennek, méghozzá meglehetősen intim közelségben (igaz ugyan, hogy a sört állva itták, miközben szomszédjaik fekvé élvezték az örök nyugalmat)... Ez vajon arra indította-e, hogy

² Momčilo Bajagić Bajaga pop-rocker szintagmája, aki ezzel a sorral írta be magát a dzsessztörténelembe.

egyszer azt mondja magának: velük megbarátkoztam, ők a szomszédaim, s ha eljön az idő, a szomszédságban is kellene maradnom?

Hiszem, hogy így volt. Másképp valahogy túlságosan morbid lenne: ki az, aki életében mindennap szívesen gondolkodik a jövőbeli sírhelyéről? Az ilyen elhatározást inkább és legvalószínűbben egy adott pillanatban hozza meg az ember, egyszer s mindenkorra. És többet nem gondolkodik róla.

Úgy számítom, hogy Brecht ezt az elhatározást feleségével, Helene Weigellal együtt hozta meg. Ha nem így lett volna – függetlenül attól, hogy különböző időben távoztak ebből a világból –, vajon együtt pihennének a temetőben a közös sírboltban, a sírkövek örökszép ölelésében? Téves kifejezés? Nem, ha ott jár az ember, láthatja, hogy nem emlékművekről, hanem kőszívekről van szó.

A vendéglőcskébe nem mentem be.

A múzeum zárva volt.

A Dorotheenstadti temető kapuján bementem, egy darabig csodáltam mintaszerű rendezettségét, arra gondoltam, hogy az ember, legyen élő vagy halott, a szabadban is érezheti úgy, hogy valami beborítja, és lemondtam Brecht sírjának bilaterális és baráti meglátogatásáról.

A Chausseestrasse sétára ingerelt.

